

НЕИЖПАПА ЛЮДМИЛА СТАНИСЛАВОВНА. Стратегия профессионального развития личности: теоретический анализ.

В статье на основе анализа психолого-педагогической литературы обосновано, что личностное развитие и профессиональное - взаимосвязанные процессы. Раскрыта сущность профессионального развития личности как длительного процесса взаимодействия профессиональной деятельности и личности как субъекта профессионального труда и становления. Отмечено, что стратегия является моделью действий, необходимых для достижения поставленных целей путем координации и распределения ресурсов, то есть разработка стратегии заключается в разработке планов достижения целей, учитывая потенциальные возможности. Проанализированы основные подходы отечественной и зарубежной психолого-педагогической науке к моделированию профессионального развития и становления личности. Охарактеризованы модели и стадии профессионального развития личности.

Ключевые слова: личностное развитие, развитие, стратегия, стратегия профессионального развития, модель профессионального развития, стадии профессионального развития.

NEIZHPAPA LIUDMILA. Strategy of professional development of personality: theoretical analysis.

In the article on the basis of analysis of psychological and pedagogical literature it is proved that personal and professional development are interrelated processes. The essence of personal professional development as a long process of interaction of professional activity and personality as a subject of professional work and development. Noted that the strategy provided a model of generalization actions needed to achieve the goals set through coordination and allocation of resources, i.e. development of the strategy is to develop plans to achieve goals, considering the potential opportunities. The basic approaches to the modeling of professional development and identity formation that are characteristic of domestic and foreign psychological and pedagogical science, also described model and the stages of professional development of the individual.

Keywords: personal development, professional development, strategy, strategy professional development, model professional development, stages of professional development.

УДК 37.013.42:[316.61:39]

Рудкевич Н. І.

ЕТНОКУЛЬТУРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснено характеристику й визначено феномен поняття соціалізації в загальнонауковому контексті. Представлено сутність процесу

соціалізації, особливості його структури та педагогічних аспектів процесу соціалізації. Обґрунтовано витоки теорій соціалізації за різними авторами. Визначено підходи до розуміння процесу соціалізації та різновиди у різних галузях науки, моделі, фактори, агенти та суб'єкти соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, умови соціалізації, фактори соціалізації, політична соціалізація, професійна соціалізація, культурна соціалізація, етнічна соціалізація особистості.

Процеси та проблеми, що мають соціалізаційний характер супроводжують людство з початку його існування. Будучи провідним поняттям цілого ряду дисциплін, соціалізація зазнала природної для будь-якої науки трансформації понятійного апарату, що вказує на актуальність дослідження соціологічного та соціально-педагогічного аспектів цього явища. Дослідження процесу соціалізації в загальнонауковому контексті потребує оновленого педагогічного мислення, оригінальних способів перетворення соціально-освітнього простору, створення нових підходів вирішення дослідницьких завдань.

Досліджуючи феномен соціалізації, доцільно усвідомити, що соціалізація, будучи багатограним і складним явищем, давно вийшла за рамки наук і отримала міждисциплінарний статус. Саме тому вивчення цього феномена передбачає необхідність дотримання комплексного, міждисциплінарного підходу, оскільки лише в цьому випадку можуть бути отримані об'єктивні, науково-значущі результати.

У визначення сутності процесу соціалізації, особливостей його структури зробили вагомий внесок вчені: Б. Ананьєв, В. Барулін, Л. Виготський, Е. Дюркгейм, І. Кон, Л. Леонтьєв, А. Мудрик, Л. Подоляк, Т. Парсонс, С. Рубінштейн, П. Сорокін та інші.

Значний внесок в деталізацію педагогічних аспектів соціалізаційного процесу здійснили Л. Буєва, Р. Граніна, Б. Гребенюк, Л. Гордін, Р. Гурова, І. Зверева, А. Капська, Н. Лавриченко, М. Лукашевич, А. Мудрик, Л. Міщик, М. Шимановський та ін.

Проте в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях видів та типів соціалізації не знайшли достатнього відображення проблема етнокультурної соціалізації, характеристики її проявів та умови її успішної реалізації.

Саме тому *метою статті* є узагальнення класифікаційних підходів та характеристик видів соціалізації та визначення особливостей процесу етнокультурної соціалізації.

Витоки теорій соціалізації простежуються в дискусіях періоду становлення соціології як самостійної наукової дисципліни. Термін «соціалізація» з'явився у 30-ті роки XIX століття і став одним із найбільш популярних серед галузей наук про людину і суспільство уже в XX столітті, але до цього часу це поняття не мало однозначного тлумачення. Цей термін, як прийнято вважати, започатковано американським соціологом Франкліном Гіддінгсом. У 1887 р. в книзі «Теорія соціалізації» він визначив сутність даного процесу як «розвиток соціальної природи і характеру індивіда», як «підготовку людського матеріалу до соціального життя» [1, с. 230]. Проте в науковому обігу поняття «соціалізація»

почало активно вживатися починаючи із 40-х років, а саме в роботах американських дослідників А. Госліна, І. Толмена, Є. Маккобі [3, с. 23].

Нині існує багато визначень процесу соціалізації, проте одним із найбільш повних можна вважати визначення М. Лукашевича: «процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого налагоджуються різноманітні зв'язки особистості з суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формуються активність та цілісність особистості, набувається соціальний досвід, що нагромаджений людством за весь період розвитку» [2, с. 536]. Дослідник розглядає соціалізацію як процес взаємодії людини з навколишнім середовищем, що триває все її життя, шляхом адаптації, що змінюють одна одну у кожній сфері її життєдіяльності.

Натомість М. Ярмаченко говорить про те, що соціалізація – це процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, що дають їй змогу функціонувати як повноправному члену суспільства; включає як цілеспрямовані впливи на особистість (виховання), так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на її формування [11, с. 5-12].

Отже, більшість дослідників проблеми відзначають соціалізацію як процес приєднання, інтеграції особистості в суспільство, людство, оскільки суспільство зацікавлене у тому, щоб його громадяни зуміли активно набути суспільного досвіду, цінностей (мови, звичаїв, традицій тощо).

Проте ми будемо виходити надалі з визначення А. Капської, яка тлумачить соціалізацію як «двосторонній взаємозумовлений процес взаємодії людини й соціального середовища, що передбачає її включення у систему суспільних відносин шляхом засвоєння як соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість».

Таким чином, поняття соціалізація ми розглядаємо як процес послідовного входження індивіда в суспільне життя, що супроводжується засвоєнням та відтворенням соціального досвіду, внаслідок взаємодії людини зі стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах.

Узагальнюючи погляди до розуміння поняття «соціалізація» виділимо найголовніші положення, якими ми будемо керуватися у подальшому розвитку нашого дослідження:

- соціалізація є процесом і результатом виховної діяльності всіх соціально-виховних інститутів;
- соціалізація – взаємозумовлена взаємодія індивіда з суспільством, у процесі якої змінюється не тільки індивід, а й через вплив його діяльності змінюється і суспільство;
- дослідження процесу засвоєння індивідом соціального досвіду через входження його до системи соціальних зв'язків і відтворення ним системи зв'язків шляхом активної діяльності;
- кінцевим результатом соціалізації є соціалізована особистість, яка здатна активно засвоювати та відтворювати соціальний досвід (певну суму соціальних знань, умінь та навичок, систему норм та цінностей, соціальних якостей, соціальних ролей, зразків поведінки тощо).

Якщо давати узагальнюючу характеристику розглянутих підходів у різних галузях науки до розуміння процесу соціалізації, моделей, факторів, агентів та суб'єктів соціалізації можна зробити висновок, що соціалізація у них розглядається, перш за все, як «процес соціальної адаптації, пристосування особистості до середовища шляхом засвоєння пропонованих суспільством норм, правил тощо», тобто як «виробництво» особистості, з узаконеним набором звичок і стереотипів. По суті всі розглянуті погляди так чи інакше були актуальними теоріями суспільства [6, с. 132].

Нашим завданням є узагальнення класифікаційних підходів та характеристик різновидів соціалізації.

Так, в сучасних дисертаційних дослідженнях (Т. Голованової, В. Новицької, В. Синякової, Л. Харченко та ін.) здійснено обґрунтування поняття «гендерна соціалізація», яку визначено як важливу складову соціалізації особистості. Гендерну соціалізацію характеризують як процес засвоєння знань і навичок необхідних для конкретної статі та соціальної ролі, визначено для неї суспільством від народження, залежно від того чоловіком або жінкою вона народилася. Визначено, що статево-рольова соціалізація відбувається протягом усього життя людини, тільки дорослішання сприяє формуванню самостійності у виборі цінностей і орієнтирів. За певних обставин люди можуть переживати гендерну ресоціалізацію, тобто руйнування раніше прийнятих цінностей та засвоєння нових моделей поведінки. Головна роль у гендерному вихованні належить освітньо-виховним установам. Особистість проходить через низку установ, утворених суспільством: дошкільні, середні, вищі навчальні заклади, позанавчальні заклади (центри, клуби, бібліотеки) та установи культури. «Важлива роль у формуванні гендерних цінностей належить сімейному вихованню. Саме в родині у світогляді молодої людини формуються базові уявлення щодо поняття чоловічого і жіночого. На становлення гендерної свідомості впливають суспільні (неурядові), молодіжні, жіночі, правозахисні організації, засоби масової інформації, що пропагують ідеї рівності, публікують відповідні матеріали, випускають навчальні телепередачі» [5, с. 158].

У характеристиці видів соціалізації останнім часом помітне місце посідає політична соціалізація особистості. Сам термін «політична соціалізація» був вперше введений в 1959 р. американським вченим Г. Хайменом. Політична соціалізація є одним з напрямків загального процесу соціалізації індивідів. Даний вид соціалізації досліджували у своїх працях такі науковці, як Н. Ісхакова, М. Катаєва, Я. Подолян, Н. Юрій та ін. Політична соціалізація тлумачиться дослідниками як засвоєння особою соціального й політичного досвіду шляхом включення її у політичну систему, в управління політичними процесами. Найважливішими результатами політичної соціалізації є політичні переконання, почуття, цінності й норми політичної діяльності, що роблять суспільство спроможним забезпечити збереження, модернізацію чи зміну політичного режиму. Політична соціалізація – це «процес розвитку, в ході якого діти і підлітки сприймають ідеї, політичну позицію і поведінку, типове для даної спільності» [9, с. 38]. Іншими словами, політична соціалізація зводиться до засвоєння політичних цінностей і норм, необхідних для адаптації в сформованій політичній

системі і виконання різних видів політичної діяльності. Основними агентами політичної соціалізації виступають такі соціальні інститути, як сім'я, освіта, засоби масової інформації та інші. З точки зору Ф. Ільєсова політична соціалізація – «це процес включення індивіда в систему владних відносин і структур». Цей процес має такі складові:

- 1) інтерналізація соціальних норм, що регулюють владні відносини;
- 2) соціально-політична орієнтація, первинне запам'ятовування (імпринтинг) образу вождя;
- 3) вибір «своєї» соціальної групи і політичної позиції;
- 4) входження в «свою» соціально-політичну групу;
- 5) засвоєння певних політичних функцій, реалізація політичної поведінки» [9, с. 34].

Для нашого дослідження було важливим дати характеристику ще одного виду соціалізації особистості – професійної соціалізації. Його теоретико-методологічне обґрунтування здійснили В. Біблер, Б. Вульф, В. Давидова, О. Леонтєв, Д. Ельконін, В. Радул та ін. Нашу увагу привернули праці М. Зверєвої, що надала розгорнуте визначення професійної соціалізації як «процесу засвоєння суб'єктом професійної діяльності певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати як повноправному члену трудового колективу, демонструючи професійну майстерність» [8, с. 114].

Отже, ми будемо розглядати професійну соціалізацію як багатоплановий, суперечливий процес входження індивіда у професійне середовище, засвоєння професійного досвіду й активне відтворення знань, умінь та цінностей, які необхідні для входження в суспільні процеси і функціонування як повноправного члена трудового колективу.

Не менш дослідженою структурною ланкою соціалізаційного процесу виступає правова соціалізація. Ми спиралися на думку таких вчених, як В. Казимирчук, В. Кудрявцев, Н. Оніщенко, які визначають правову соціалізацію як двосторонній процес взаємодії індивіда і суспільства, в якому обидві сторони є активними. Індивід як об'єкт правової соціалізації зовсім не позбавлений правової активності, тому сам може обирати для себе основні напрями даного процесу, і бути одночасно і об'єктом, і суб'єктом правової соціалізації. Натомість В.Швачка характеризує процес правової соціалізації як «включення індивіда в систему правовідносин даного суспільства на основі засвоєння всієї правової культури даного суспільства» [10, с. 159].

Дослідники проблеми відзначають, що правова соціалізація – це заміна правомірної поведінки за примусом на правомірну поведінку за особистісними особливостями. Саме цей результат правової соціалізації буде досягнуто тоді, коли індивіди, як зазначає Е. Фромм, «досягнуть такого типу поведінки, за якого вони бажають діяти так, як вони повинні діяти як члени даного суспільства» [10, с. 160].

У процесі соціалізації індивід засвоює не тільки норми та закони, а й всі елементи правової системи, в тому числі правові поняття. Правова соціалізація – це не тільки формування навичок соціальної поведінки, яка відповідає правовим нормам суспільства, а й інтеріоризація таких норм, виникнення внутрішньої

мотивації, що орієнтує особистість на їх додержання. Початком цього процесу є засвоєння у дитинстві норм соціальної поведінки, спілкування та взаємодії людей, соціальних заборон і вимог. Пізніше правова соціалізація набуває виразніших форм: це відбувається тоді, коли людина, будучи дорослою, стає повноцінним учасником правовідносин і стикається з необхідністю самостійно відстоювати свої права, цивілізовано вступати у стосунки з іншими людьми і виконувати свої обов'язки перед суспільством.

Визначаючи особливості культурної соціалізації в структурі загального процесу соціалізації особистості ми виходили із логіки міждисциплінарного дослідження та з того, що культурна соціалізація є більш широким поняттям, що охоплює всі аспекти соціального життя індивіда, у той час як професійна чи трудова соціалізація – тільки аспекти, пов'язані із певною взаємодією особистості. Культурна соціалізація – це двосторонній процес постійної передачі суспільством та його окремими групами культурних цінностей, реалій та ідеалів культури, вироблення культурних потреб, інтересів, установок, життєвих орієнтацій, етнокультурної самоідентифікації, організації довілля та художніх уподобань. Процес культурної соціалізації складається із дрібніших функціональних процесів (їх завданням є підготувати індивіда до виконання певного набору суспільних функцій) – таких, як: суспільно-політична, національна (етнічна, регіональна, групова), сімейна, економічна, правова, трудова, професійна, освітня та гендерна.

Цілком погоджуючись із А.Тесленком, до основних методологічних напрямів нашого дослідження ми закладаємо культурологічний та історичний, котрі «базуються на антропологічних описах, що реконструюють внутрішню і зовнішню ініціацію людей» [7, с. 280].

Для нашого дослідження було важливо визначити місце етнічної соціалізації особистості в структурі загальної соціалізації особистості. Більшість дослідників проблеми (Г. Лозко, М. Махній, О. Татаренко) розглядають етнічну соціалізацію як процес становлення людини – представника певного етносу. Це процес опанування людиною цінностей, настанов, зразків поведінки, що притаманні даному етносу, відтворення нею соціальних зв'язків і соціального досвіду етносу, перетворення цього досвіду на особисте надбання. Поняття «етнічна соціалізація» використовується для визначення процесів розвитку, які призводять до того, що у дітей формується стереотипи поведінки, сприймання, цінності та аттїтуди, що властиві одній з етнічних груп. Дослідження в цій сфері, що проводяться на індивідуальному рівні, сприяють розумінню процесів розвитку, формування «Я-концепції», етнічної самосвідомості.

Узагальнення визначень культурної та етнічної соціалізації дозволило нам розглядати *етнокультурну соціалізацію особистості* як процес формування здатності до збереження і збагачення національної культури, відтворення традицій, підтримання міжнаціонального спілкування.

Нині перед освітніми закладами та закладами сфери соціальної роботи постає завдання координації процесу етнокультурної соціалізації особистості, що передбачає всебічне використання сукупної виховного потенціалу національної

культури та народних традицій, захист етнічних цінностей, підтримку інтересу дітей та молоді до витоків української ментальності та національного характеру.

Використана література:

1. Гасанов З.Т. Педагогіка міжнаціонального спілкування: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1999. – 390 с.
2. Громов І. А., Мацкевич І. А., Семенов В. А. Західна соціологія. – СПб.: ТОВ «Видавництво ДНК», 2003. – 536 с.
3. Кривицька О.В. Толерантність чи конфронтація: вектори етноконфліктного потенціалу України // Людина і політика. - 2001. - № 6. – С. 3-22.
4. Лозко Г. Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігійний аспект: Навч. посіб. – К.: АртЕК, 2001. – 304 с.
5. Нельга О.В. Теорія етносу. Курс лекцій: Навчальний посібник. - К.: Тандем, 1997. – 368 с.
6. Нагорна Л.П. Українська політична нація: лінії розлому і консолідації // Віче. – 2000. – №1. – С. 132-146.
7. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навчальний посібник. – К.: ІСДО, 1996. – 288 с.
8. Сидоренко І.В. Психолого-педагогічні знання як фактор професійної соціалізації майбутніх фахівців у системі вищої освіти / І.В. Сидоренко // Педагогічні науки. – 2006. – Том 46 (випуск 33). – С. 112-116.
9. Ільясов Ф. М. Політична соціалізація. // Політичний маркетинг. Мистецтво і наука перемагати на виборах. – М.: ІМА-прес, 2000. – С. 32-38.
10. Швачка В.Ю. Правова соціалізація як спосіб формування особистості // Тези доповіді Всеукраїнської наук. конф. «Другі юридичні читання» (18 травня 2005 р., м. Київ). – С. 158 – 160.
11. Ярмаченко М.Д. Основні педагогічні категорії // Педагогіка і психологія. – 1998. – №4. – С.5-12.

РУДКЕВИЧ НАТАЛЬЯ ИГОРЕВНА. *Этнокультурная социализация как составляющая социализации личности.*

В статье осуществлена характеристика и определено феномен понятия социализации в общенаучном контексте. Представлена сущность процесса социализации, особенности его структуры и педагогических аспектов процесса социализации. Обоснованы истоки теорий социализации за разными авторами. Определены подходы к пониманию процесса социализации и разновидности в разных областях науки, модели, факторы, агенты и субъекты социализации.

Ключевые слова: социализация, условия социализации, факторы социализации, политическая социализация, профессиональная социализация, культурная социализация, этническая социализация личности.

RUDKEVYCH NATALIA. *Ethno-cultural socialization as part of socialization personality.*

The article also identified characteristic phenomenon of the concept of socialization in general scientific context. Presented by the nature of the socialization process, particularly its structure and pedagogical aspects of socialization processes. Grounded origins theories of socialization by different authors. The approaches to understanding the process of socialization and varieties in different fields of science, models, factors, agents and agents of socialization.

Keywords: socialization, socialization conditions, factors of socialization, political socialization, professional socialization, cultural socialization, ethnic socialization.

УДК 364-322:005

Спіріна Т. П., Тимошенко Н. Є.

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Входження України до західноєвропейського освітнього простору супроводжується зростанням вимог до рівня професійної компетентності майбутніх фахівців як гаранту конкурентоспроможності на ринку праці. У зв'язку з цим особливого значення набуває підготовка лідерів нової генерації, від знань, умінь і компетентності яких значною мірою залежить економічний поступ країни. Важливим чинником, що впливає на професійну успішність сучасного фахівця професій типу «людина-людина», є його емоційна компетентність. Ми розглядаємо емоційну компетентність лідера як готовність і здатність гнучко управляти емоційними реакціями: власними та інших людей, адекватно до ситуацій і умов, що змінюються. Лідер – це особистість, за якою всі інші члени групи визнають право брати на себе найвідповідальніші рішення, які торкаються їхніх інтересів, і визначають напрямок та характер діяльності всієї групи. Важливе значення має виокремлення у лідерів професійно важливих і особистісних якостей, формування системи цінностей, що зумовлюють основні орієнтири поведінки, діяльності, визначають спрямованість, мотивацію, саморозвиток, самовдосконалення майбутніх фахівців. Саме тому у статті розглядається проблема формування лідерського потенціалу у майбутніх фахівців.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерський потенціал, цінності, фахівець.

Нова парадигма вищої освіти зумовлює необхідність суттєвих змін у підходах до професійної підготовки кваліфікованих фахівців. Імперативом сьогодення є спрямування освітнього процесу на випуск фахівців іншого рівня, з високорозвиненими інтелектуальними та комунікативними якостями. Слід акцентувати увагу на вдосконаленні системи формування у студентів знань, умінь, навичок, способів творчого мислення, професійної діяльності, культури